

TRAFİK KAZALARINDA MEYDANA GELEN ÖLÜM VE YARALANMALARDA DİYET HÜKÜMLERİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ (İslam Hukuku Bağlamında)*

Yrd. Doç. Dr. Saliha OKUR GÜMRÜKÇÜOĞLU**

Özet: Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan ceza hukukunda öldürülen şahsın yakınlarına ödenen tazminat bedeli (Diyet), İslam ceza hukukunda da yerini almıştır. Kasden öldürmelerde suç unsurunun tam oluşmadığı durumlarda veya mağdurun talebiyle uygulama alanı bulurken; hataen öldürmelerde ise asıl ceza olarak öngörülmektedir. İsrail Hukukunda gerek kasden, gerek hataen öldürmelerde diyet uygulamasına rastlanmazken; dönemlere göre farklı uygulamalara sahip Roma Hukukunda söz konusu uygulama yer almaktadır. Eski Araplarda ise kasden öldürmelerde genelde intikam yolu seçilmekle beraber, sulh yoluna gidilirse diyet ödendiği anlaşılmaktadır. Hataen öldürmelerde ise doğrudan tazminat uygulamasının Eski Araplarda bulunmadığı, bu uygulamanın İslam hukukunun getirdiği bir yenilik olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Diyetin tarihi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra İslam ceza hukukunda diyet işlenecektir. Son bölümde çoğunlukla hataen öldürme kapsamında değerlendirebileceğimiz trafik kazası sonucu meydana gelen ölümlerde mağdura ödenecek olan bedel konu edinilmiştir. Söz konusu bedelin kim tarafından ve ne miktarda ödeneceği açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyet, Tazminat, İslam Hukuku, Trafik Kazası

Applicability of the Diyet Provisions in Death and Injuries Caused by Traffic Accidents (in the context of Islamic Law)

Abstract: Criminal Law the price paid compensation to the relatives of the murdered person with a long history in criminal law, has took place in the Islamic Law as 'diyet'. Diyet occurs when full of the criminal element where it does not occur in deliberate killing or due to the request of victim. It applies standard punishment in accidental killing. It can not be found any application of Diyet nor for delibeate killing neither in accidental killings in Israel law. On the other hand, it can be found the application in Rome which vary according to the period. Generally it was chosen a path of vengeance in deliberate killing in the Ancient Arab. However it is understood that if you have choose the path of peace, that is Diyet. There is not such an application that direct the obligation to pay compansation in erroneus killing. And it is understood that this application is an innovation that Islamic law brings. In this study Diyet will be proccesed in Islamic Criminal Law, after giving the brief information about the history of the diyet. In this study, it has been scrutinized that the compansation to be paid to the victim of deadly traffic accidents. It has been explained that by whom and in what amounts compensation is to be paid.

Keywords: Diyet, Compansation, Islamic Law, Traffic Accidents.

* Makaleyi okuyup görüş ve değerlendirmeleriyle katkı sağlayan muhterem hocam Prof. Dr. Hayrettin Karaman'a teşekkürü bir borç bilirim.

** İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Öğretim Üyesi, saliha.ogumrukcuoglu@medeniyet.edu.tr

A. DİYET'İN TARİHİ SEYRİ

İnsanlık tarihinde öldürülen şahsın yerine kan bedeli (blood-money) ödenmesi uygulamasının uzun bir geçmişi vardır. Şahsi intikam olarak ifade edilen kısas uygulamasının birçok hukuk sisteminde mevcut olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında Yunan, Roma ve Cermen hukukları sayılabilir. Kısas yerine tazminat olarak nitelendirilen diyet uygulamasının da çeşitli farklı uygulamalarıyla birlikte söz konusu hukuklarda yer aldığı görülmektedir¹.

İsrail hukukuna baktığımızda gerek kasden adam öldürmelerde gerekse hataen öldürmelerde doğrudan diyet uygulamasına rastlamıyoruz. Kasden adam öldürmede kısas cezası öngörülmekte, bunun yerine herhangi bir bedelin kabul edilemeyeceği vurgulanmaktadır². Ayrıca cezaların şahsiliği kabul edilmiştir. Suçlu yakalanmadığı durumlarda onun yakınlarının cezalandırılması yasaklanmıştır³. Hataen adam öldürme cezasının da sürgün olarak belirlendiğini görülmektedir. Nitekim Tevrat'ta yer alan metinlerde suçlunun ceza olarak "sığınak kent" diye tabir edilen bir yere gönderilmesi gerektiği vurgulanır⁴. İsrail hukukunda Tevrat'ın hükümlerini uygulamada Başrahabin etkisi büyüktür. Hataen birinin ölümüne sebep olan kişinin "sığınak kent"te kaçmasına izin vermek ve onu kutsal yağ ile meshetmek Başrahabin görevidir. Ancak hataen öldürmelerde sürgün cezasının yanı sıra tazminat anlamında "tedavi masrafları, işten mahrumiyet" gibi konuların ele alındığı ve bunların suçluya ödettildiği görülmektedir.

İsrail Hukukunda söz konusu tazminatın hırsızlık ve inancı kötüye kullanma durumlarında da suçluya ödettirildiği anlaşılmaktadır⁵.

Roma Hukuku 13 asırdan fazla bir dönemi ihtiva ettiğinden dönemlere göre farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Oniki Levha Kanununun kabul edilip kanunlaştırıldığı döneme kadar olan devirde hukuk yazılı olmayıp, örfi bir şekilde uygulanmaktaydı. M.Ö. 452 yılında kabul edilen Oniki Levha Kanununa göre kısasın yanında diyet cezasının da yer aldığı görülmektedir. Devlete ve ammeye karşı işlenen suçların çoğuna ölüm cezası verilir: Vatana ihanet, ana veya babayı öldürme, kundakçılık, yalancı şahitlik, hâkimin rüşvet alması da bu suçlar arasındadır.

1 Bardakoğlu, Ali, "Diyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. IX, s. 473. (DİA)

2 "Ölümü hak etmiş katilin canı için bedel almayacaksınız; o kesinlikle öldürülecektir" Sayılar 35/ 31 (*Kitab-ı Mukad-des Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul 1958, s. 174.)

3 Tesniye 24/16

4 "Eğer bir kimse başkasına kin beslemediği halde onu iter ya da istemeyerek ona bir nesne fırlatırsa, ya da onu görmeden üzerine öldürebilecek bir taş düşürür de, öldüren ölene kin beslemediğinden ve ona zarar vermek istemediğinden topluluk, öldürenle kan öcünü alacak kişi arasında şu kurallar uyarınca karar verecektir: Topluluk adam öldüreni kan öcünü alacak kişinin elinden korumalı ve kaçmış olduğu "sığınak kente" geri göndermelidir." Sayılar 35: 22-24.

5 Çıkış 22/1-4.

Hususî menfaatlere ve şahıslara yönelik suçlarda şahsî intikam usûlü câridir. Suçlu şayet diyeti kabul etmezse, zarar görene teslim edilir; o da göze göz, dişe diş şeklinde öcünü alır⁶.

Eski Araplarda merkezi bir devlet otoritesinden ziyade kabileler şeklinde meydana gelen toplum yapısı, sosyal düzeni sağlamada kabileler arasındaki güç dengesini öne çıkarmaktadır. Genellikle kabileler arası vuku bulduğu bilinen öldürme olaylarında intikam yolunu seçmek Eski Araplarda yaygın bir gelenektir. Bu durum ise söz konusu kabileler arasında uzun süren savaşları beraberinde getirirdi. Öte yandan katilden veya katilin yakınlarından intikam almak yerine anlaşmaya varmak da mümkündür ki, bu durum çoğunlukla toplum tarafından maktûlün kanını paraya değiştirmek olarak kabul edip ayıplanırdı. Belli bir tazminat bedelini içeren anlaşmaya varıldığı (Diyet), katilin kan hısımları söz konusu ödemeye iştirak ederlerdi⁷.

B. İSLAM CEZA HUKUKUNDA DİYET

I. Tanımı ve Çeşitleri

İslam hukuku pek çok alanda olduğu gibi ceza hukuku alanında da geldiği toplumun kurallarını ve geleneklerini yok saymamış, bazı düzenlemeler yaparak yeni hukuki kuralları mevcut yapıya entegre etme yolunu seçmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi Eski Araplarda şahsî intikam yerine tarafların anlaşarak belli bir bedeli tazminat olarak ödeme uygulaması bilinmekteydi.

Arapça'da "ödemek, vermek" anlamındaki vedy kökünden türeyen diyet, İslâm hukukunda bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması halinde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya parayı ifade eder⁸.

İslam hukukunda diyet uygulamasını temel olarak iki kategoride incelemek mümkündür. Birincisi yetişkinin diyeti, diğeri ise ceninin diyeti.

a. Yetişkinde Diyet

aa. Tam Diyet (Diyet-i kâmile): Öldürülen şahsın canına bedel olarak, katilden veya katilin yakınlarından alınan tam diyettir.

bb. Ağırlaştırılmış Diyet (Diyet-i Muğallaza): Kasta benzer öldürme fiili sebebiyle ağırlaştırılmış diyet şeklidir⁹.

6 Karaman, Hayrettin, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul 1999, s. 32.

7 Bardakoğlu, "Ceza" *DİA*, s. 472. Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 48. Eski Araplardaki diyet uygulaması için ayrıca bkz. Ali, Cevad, *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Beyrut 1980, c. V, s. 592 vd.

8 İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Muhammed, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut (ty.), c. XV, s. 258.

9 Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1986, c. III, s. 13.

cc. Kasden Yaralamada Diyet (Erş): Şahıs aleyhine işlenen ve ölümle sonuçlanmayan yaralama ve sakat bırakmalarda mağdura ödenmesi gereken miktarı ifade eder¹⁰. Şayet ödenecek miktar nasla belirlenmiş ise buna “Erş-i Mukadder” denilir. Ödenecek bedel nasla belirlenmemiş hakimın takdirine bırakılmış ise buna da “Hükümet-i Adl” veya “Hükümet-i Elem” denilir¹¹.

b. Ceninde Diyet (Gurre)

İslam hukukunda düşürülen ceninden dolayı ödenmesi gereken maddi tazminatı ifade eder¹². Hukuki dayanağı Hz. Peygamberin kavga sonucu çocuğunu düşüren hamile bir kadın için bir köle ya da cariye azat etmesi gerektiği şeklindeki hükme dayanır¹³. İslam hukukçuları ceninin diyetinin tam diyetin yirmide biri olduğunu ifade etmişlerdir¹⁴.

2. Hukuki Dayanağı

İslam Ceza Hukukunda öldürme fiilini (müessir fiili) kasden ve hataen olarak iki kategoride incelemek mümkündür. Kasden öldürmelerde asl olan ceza kısas uygulamasıdır. Başka bir ifadeyle katilin de öldürülmesine hükmolunur. Ancak maktulün yakınları ile suçlunun anlaşmaya varması da mümkündür ki, bu durumda da kan bedeli diyeceğimiz bir diyet üzerinde anlaşılır¹⁵.

Ölümün kasıt olmadan hata ile oluşması sonucunda ise doğrudan diyet (tazminat) yoluna gidilir ki, bu uygulama Eski Araplarda mevcut değildi. Başka bir ifade ile adam öldürme suçunun kasden ve hataen şeklinde iki gruba ayrılması ve hataen öldürmelerde diyet ve kefaret yükümlülüğünün, İslam öncesi döneme nispetle yeni bir hüküm olduğunu söylemek mümkündür¹⁶. Kuran-ı Kerim’de ilgili ayete baktığımızda hataen adam öldürmelerde bir köle azad edilmesi ve maktulün ailesine diyet ödenmesi gerektiği açıkça vurgulanmaktadır¹⁷. Öte yandan ayette diyetin miktarı ve ödeme şekliyle ilgili bir bilgi yer almamaktadır.

10 İbn Manzur, c. I, s. 117. Ayrıca bkz. Şafak, Ali, “Erş”, *DİA*, c. XI, s. 307-308.

11 Erş-i elem olarak da ifade edilen bu tür tazminatta yarası iyileşip eser ve iz kalmamış yaralanmalardan dolayı, mağdurun doktor ve ilaç masrafları ayrıca çektiği ızdıraba karşılık gelen mali bir tazminattır. bkz. Atar, Fahrettin, *İslam İcra ve İflas Hukuku*, İstanbul 1990, s. 69. Erşin maddi veya manevi tazminat oluşu hakkındaki tartışmalar için bkz. Benli, Abdullah, *İslam Hukukunda Manevi Tazminat*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1997.

12 Bilmen, c. III, s. 13.

13 Ebu Davud, “Diyat”, 19.

14 Koçak, Muhsin, “Gurre”, *DİA*, c. XIV, s. 211.

15 Bakara 2/178: “Öldürülenler hakkında size kısas farz kıldı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir...”

16 Bardakoğlu, “Diyet”, s. 474.

17 Nisa 4/92. “Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse bir mümin köleyi azad etmesi ve bağışladıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir.”

Diyetin hukuki dayanağını açıklarken farklı tasniflerde bulunan araştırmacılar da mevcuttur. Nitekim İslam Hukukunda diyetin doğrudan vacip olan diyet ve bir bedel olarak vacip olan diyet olarak ikiye ayrılanlara göre¹⁸

a. Doğrudan vacip olan diyet: Hataen öldürmelerdeki diyetdir. Çünkü kasıt olmadan meydana gelen ölümlerde kısas yerine doğrudan diyete hükmolunur.

b. Bedelen vacip olan diyet: Bu şekildeki diyet uygulaması üç şekilde mümkündür.

aa. Mağdurun velisinin veya kendisinin kısas yerine diyete razı olması durumudur¹⁹.

bb. İşlenen suç, yaralanmalar ve belirli uzuvların kesilmesi şeklinde olduğunda “erş” diye tabir edilen bir diyet ödenir.

cc. Kısası engelleyecek bir şüphe halinin bulunması da kısası yerine getirmeye mani olur.

3. Miktarı

İslam ceza hukukunda diyet miktarı Hz. Peygamberin bu konudaki uygulamaları esas alınarak 100 deve olarak belirlenmiştir. Bu konuda hür ve müslüman bir erkeğin tam diyetinin 100 deve olduğu konusunda görüş birliği vardır²⁰. Ancak kadınların diyetinin erkeğin diyetinin yarısı olup olmadığı konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Zira konu ile ilgili müctehidler farklı görüşler bildirmişlerdir. Nitekim Muhammed Ebu Zehre El-Ukuba adlı eserinde kadınların diyetinin erkeğin diyetiyle eşit olduğunu söyler ve görüşünü şu delillere dayandırır:

Konu ile ilgili ayette²¹ kadın ve erkek ayrımına gitmeden mü'min bir insanın diyetinden bahsetmesi, ayrıca Hz. Peygamberin “Mü'min olan canın diyeti yüz devedir” hadisin kaynağını göstererek kadın ve erkeğin diyetlerinin eşit olduğunu savunur. İslam miras hukukunda kadının bazı durumlarda miras hakkının erkeğin yarısına denk olmasını, diyette de iki yarım diyet ödeneğine dayandıran müctehidler için²², meseleye ceza hukuku açısından bakıp katili cezalandırmak yerine, yalnızca mali açıdan bakmanın işlenen cürmü hafife almak olacağından bahseder. Zira insan nefsine yapılan bu suç kadın ve erkek açısından herhangi bir fark yarat-

18 Ebu Zehre, Muhammed, *el-Cerime ve'l-ukube fi fihri'l-İslam*, Kahire (ty), s. 564-565.

19 Bakara 2/178

20 İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed, *Bidayetü'l-müctehid ve Nihayetü'l-muktesid*, Mısır (ty), c. II, s. 374.

21 “Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle azad etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir.” Nisa 4/92.

22 Serahsi, Ebü Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebcut*, (yy-ty), c. XXVI, s. 79.

mamaktadır. Öte yandan ceza hukukunda verilen cezaların suçluyu işleyeceği suçtan caydırmak esas olduğundan, kadının diyetinin erkeğin diyetinin yarısı olduğu fikrinin, suçluyu caydırma ilkesine de ters düşeceği aşikârdır²³.

Konunun hukuki dayanağı tartışılacak olursa, konuyla ilgili günümüze ulaşan haberlerin çoğu ahad haber niteliğinde olduğundan, birini diğerine tercih etmek yerine söz konusu haberleri ayetin ışığında uzlaştırmak bizi daha isabetli bir sonuca götürecektir.

Ebu Hanife'ye göre diyet ancak deve, altın ve gümüşten verilebilir. Buna karşılık Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ek olarak büyükbaş ve küçükbaş hayvan veya kıyafet üzerinden de ödeme yapmak mümkündür²⁴. Hanbeliler de diyetin deve, altın, gümüş, büyükbaş veya küçükbaş hayvan üzerinden verilebileceğini söylerler²⁵. Söz konusu görüş ayrılıklarının pratik sonucunun diyetin ödenmesinde ortaya çıkacağı muhakkaktır. Şüphe yok ki konu ile ilgili en geniş yapılan yorum daha fazla uygulama alanı bulacaktır. Nitekim meseleyi günümüz açısından değerlendirecek olursak yapılan nakdi ödemelerin de diyet yerine geçeceği görülmektedir. Ancak değer olarak deveyi mi yoksa İmam Malik'in ifade ettiği gibi²⁶ her bölgeye göre değişiklik arz edecek bir maldan da ödeme yapılıp yapılamaması hususu tartışmalıdır.

Öte yandan öldürmenin hataen veya kasden oluşu da diyet miktarını etkilemektedir. Burada develerin yaşı ve cinsiyetine göre farklı bir uygulama göze çarpar. Buradaki görüş farklılıkları kişilerin şahsi kanaatlerinden ziyade Hz. peygamberden gelen rivayetlerin çeşitliliğine bağlıdır²⁷. Ceninin diyeti olarak bilinen "Gurre" miktarı da tam diyetin yirmide biri, yani 5 deve olarak ifade edilmiştir²⁸.

Son dönem Bedevi Arap kabileleri arasında yapılan bir araştırmada, diyet uygulamasının güncel olduğu ancak miktarlar konusunda bazı değişikliklere gidildiği görülmektedir (40-50 deve). Şüphe yok ki bunda deve fiyatlarında aşırı artış ve bölge halkının gelir düzeyinin etkili olduğunu söylemek mümkündür²⁹.

Osmanlı uygulamasına baktığımızda fıkıh kitaplarında öngörülen diyet miktarının dışında, kanunnamelerde bir takım para cezalarının da verildiği anlaşılmaktadır. Örneğin Yozgat ve civarında uygulanan Bozok kanunnamesinde;

23 Ebu Zehre, *el-Ukûbe*, s. 572-573.

24 Serahsi, c. XXVI, s. 78-79; İbn Rüşd, c. II, s. 376.

25 İbn Kudame, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Beyrut 1972, c. IX, s. 482.

26 İbn Rüşd, c. II, s. 376.

27 İbn Rüşd, c. II, s 374-383. Ayrıca bkz. Behnesi, Ahmed Fethi, *ed-Diye fiş-Şeriatil-İslâmiyye*, Beyrut 1984. s. 80 vd.

28 Koçak, Muhsin, s. 211.

29 Ebû Hayf, Ali Sadık, *ed-Diye fiş-Şeriatil-İslâmiyye*, Kahire 1932, s. 156 vd.

“Her kim kan etse, katle müstahak ise katl oluna. Ve eğer sulh edip sulhe müstehak ise diyetten gayri otuz altın cürüm alına”³⁰

Ayrıca Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazid ve Kanuni dönemi ceza kanunnamelelerinde de kısasın şartlarının oluşmadığı durumlarda İslam hukukunun öngördüğü diyet dışında tazir cezasının alınması gerektiği vurgulanmaktadır³¹. Kanunnameler incelendiğinde diyetin miktarına ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Zira diyetin miktarı konusundaki tartışmalar ve farklı görüşler fıkıh kitaplarında mevcut olduğundan kanunnamelerde tekrarına gidilmemiş, diyet dışında ayrı para cezalarının öngörüldüğü anlaşılmıştır.

4. Tazminat mı Yoksa Bir Ceza mı Olduğu Hususu

İslam Ceza Hukukunda diyetin, bir ceza mı, yoksa bir tazminat mı olduğu hususu doktrinde tartışmalı bir konudur. Diyet uygulamasının bir yönüyle ceza bir yönüyle tazminata benzediğini söyleyebiliriz. Zira ceza yükümlüsünün cezai ehliyeti olmasa da gereken diyeti ödemekle sorumludur. Bu yönüyle tazminata benzetilebilir. Bu sebeple yeterli illiyet bağı kurulduğunda sağlık personelinin veya idari makamların sebep olduğu ölümlerde de bu bağlamda diyet ödenmesi gerekecektir³².

Ayrıca diyetle meblağın bizzat mağdura verilmesi, cezayı talep etmenin devlete, diyeti talep etmenin mağdura bırakılması ve ceza davalarında sulh mümkün olmaz iken, diyetle bunun mümkün olması da tazminata benzediğini kanıtlar³³. Diyetin cezaya benzer taraflarını ise, Şarii tarafından belirlenmiş olması ve kasden öldürmelerde kısasın yerin uygulanıyor olması olarak tespit etmek mümkündür.

Öldürme fiilinin kasden veya hataen olması durumuna göre çeşitli tanımlamalara giden alimler de vardır. Nitekim diyetin biçim itibariyle olmasa dahi manen kısas hükmünde olduğu ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile hem şekil olarak hem de manen kısas cana kasıt şeklinde ise, ceza olarak failin öldürülmesine hükmedilir. Ancak kasıt yoksa manen kısas demektir ki bu da maddi tazminat olarak belirlenir³⁴. Sonuç olarak İslam Hukukundaki Diyet uygulamasının cezai yönü olmakla birlikte tazminat yönünün ağır bastığını söylemek mümkündür.

30 Barkan, Ömer Lütfi, *XV ve XVI inci Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, İstanbul 1943, c. I, s. 126, md. 18; Geniş bilgi için bkz. Aydın, “Osmanlı Ceza Hukuku”, *Ceza, DİA*, c. VII, s. 478-482.

31 “Eğer adam öldürse yerine kısas etmeseler, kan cürmi, bay olup bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse dört yüz, eğer altı yüze gücü yeterse iki yüz akçe, andan aşağı hallü olursa yüz akçe ve fakir olursa elli akçe alına.” Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1990-92, c. I, s. 349-350, md. 13. Ayrıca bkz. c. I, md. 18; c. II, s. 41, md. 14, 16.

32 Bardakoğlu, “Diyet”, s. 477.

33 Ivaz, Ahmet İdris, *Diyetü Beyne'l-Ukubeti ve't-Ta'viz fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1982, s. 526-527.

34 Ebu Zehre, *el-Cerime*, s. 563.

Klasik İslam Hukuku kitaplarında Modern Hukuktaki gibi maddi tazminatın yanında manevi tazminat başlık olarak yer almamaktadır. Başka bir ifade ile klasik kitaplarda maddi-manevi zarar diye bir ayrıma gidilmemiş, zarar tek bir başlık altında mütalaa edilmiştir. Şartlar oluştuğunda maddi zararların tazmin konusunda herhangi bir görüş ayrılığı olmamakla birlikte manevi tazminat diyebileceğimiz, menfaatin tazmini konusunda farklı görüşler mevcuttur. Zira Hanefi mezhebine göre menfaatler mal kapsamında değerlendirilmediğinden tazmine konu olmazlar. Ancak Şafii ve Hanbeli mezhepleri mahrum kalınan kâr denilebilecek menfaatlerin de tazmin edilebileceği konusunda görüş ifade etmiştir³⁵. Malikiler ise menfaatin tazmini ancak fiilen istifade edilmiş olması şartına bağlamışlardır³⁶.

Şüphesiz her maddi zarar beraberinde manevi tazminata konu olabilecek bir zararı da getirecektir. Özellikle yaralanmalarda öngörülen “Erş”, bir nevi iş görmezlik durumu denilen mahrum kalınan kârın diyeti sayılmaktadır. Miktarının hakim tarafından belirleneceği “Hükümet-i adl” veya “Hükümet-i elem” denilen tazminat şeklinin de manevi tazminatı içerdiği söylenebilir. Zira bu tazminat şekilleri, müessir fiil sonucu meydana gelen yaralanmalarda, gerek doktor ve ilaç masrafı gerekse yaralanma döneminde mahrum kalınan kârın telafisini ifade eden mali ödemeler grubudur.

Çağdaş İslam hukukçularından Mahmesani'nin zararı “maddi zarar ve manevi zarar” olarak tanımlamasından hareketle³⁷, İslam Hukukunda Diyetin aynı zamanda manevi bir tazminat bedeli de içerebileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

5. Ödeme Yükümlülüğü

Genel kabule göre kasden adam öldürmelerde sulh olduğunda tazminat bedelini bizzat suçlunun kendisi ödemekle yükümlüdür. Cumhura göre söz konusu ödeme geciktirilmeden yapılmalıdır. Ancak Hanefiler ödemenin ertelenebileceği görüşündedirler³⁸.

Hataen öldürmelerde ise kefareti suçlunun kendisi, diyeti ise âkilenin³⁹ ödeyeceği konusunda fikir birliği olmakla birlikte, söz konusu ödemenin hangi oranda olacağı konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur. İslam ceza hukukunda âkile uygulamasını bir nevi sigortaya benzetmek mümkündür. Zira suçlunun ödemesine bir

35 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. II, s. 430, Şafii, el-Umm, (yy) 1968, c. III, s. 222.

36 Mahmesani, Subhi Recep, *Nazariyet'ül-Âmme li'l- Mücebat ve'l- Ukud fi'ş-Şeriatil-İslamiyye*, Beyrut 1948, c. I, s. 162.

37 Mahmesani, c. I, s. 169-172.

38 İbn Kudame, c. IX, s. 490, Udeh, Abdülkadir, *et-Teşriü'l-Cinaiyyü'l-İslami*, Kahire 1977, c. II, s. 288.

39 Kasıt unsuru bulunmayan bir öldürme veya yaralama hadisesinde suçlu adına diyet ödemeyi yüklenen şahıslar topluluğu. Akdan, Hamza, “Âkile”, *DİA*, c. II, s. 248. Geniş bilgi için bkz. Sağlam, Hadi, “İslam Hukuk Tarihindeki Âkile Bugünün Sigortası mıdır?”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, c. XV, sy. 1, s. 265-292.

destek mahiyetinde olan bu uygulama, sorumluluğu paylaşma esasına dayandığı için cezanın şahsiliği prensibine aykırı gibi görünse de, burada asl olanın mağdurun hakkını öncelemek ve kan bedelinin ödenmesi yönündeki bir kolaylık olarak yorumlamak gerekir. Öte yandan Hz. Peygamber döneminde mağdura ödenecek olan meblağı akilenin karşılayamadığı durumlarda devletin devreye girmesi, en büyük akilenin devlet olduğu fikrini de beraberinde getirmiştir⁴⁰.

Diyeti ödeme yükümlülüğünün paylaşıldığı diğer bir uygulama da Kasame'dir. Kasame İslam hukuk tarihinde kim tarafından öldürüldüğü bilinmeyen maktulün katilini bulmak veya diyetine hükmetmek için başvurduğu bir yargılama usulüdür. Kasame uygulaması İslam'la birlikte gelmiş bir uygulama değildir. İslam öncesi bir çok toplumda faili bilinmeyen öldürme olaylarında benzer yargılama usulüne başvurulduğu bilinmektedir. Gerek Akile uygulaması gerekse Kasame uygulamasının cezaların şahsiliği prensibine bir istisna hüviyetinde uygulamalar olduğu söylenebilir. Her iki uygulamayı da günümüz şartlarında sosyal güvenlik ve hizmet birimi başlığı altında mütalaa etmek mümkündür⁴¹.

C. GÜNÜMÜZ TRAFİK KAZALARINDA DİYET UYGULAMASI

Bilindiği üzere trafik kazaları her toplumda sosyal bir sorun olmanın yanında, hem cana hem de mala çeşitli zararlar veren vakıalardır⁴². Söz konusu kazalarda meydana gelen zararları İslam hukuku açısından haksız fiil kapsamında değerlendirmek mümkündür. İslam hukuku meseleci (kazuistik) yöntemi esas aldığından “Haksız Fiil” başlığı altında incelenen fiiller bazen ukubat (ceza) başlığı altında, bazen de muamelat (işlemler/akitler) başlığı altında incelenmiştir. Bu sebeple İslam hukukunda Modern hukuktaki gibi haksız fiiller ayrı bir başlık altında toplanmamıştır.

Haksız fiilleri şahsa yönelik ve mala yönelik haksız fiiller olarak iki başlık altında incelemek mümkündür. Şahsa yönelik haksız fiiller ceza hukuku başlığı altında değerlendirilebilir. Failin kusurlu olması durumunda İslam ceza hukukunun şartlar oluştuğunda suçluya öngördüğü ceza kısastır. Tarafların sulh olması veya şartların oluşmaması durumunda diyet uygulamasının olduğunu daha önce zikretmiştik. Mala yönelik haksız fiiller ise “muamelat” başlığı altında incelenir.

40 Bardakoğlu, “Diyet”, 477.

41 Bilgi için bkz. Sağlam, Hadi, “İslam Hukuk Tarihinde Faili Meçhul Cinayetler Meselesi (Kasâme Müessesesi)”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, c. III, sayı: 2, s. 485-532. Kasâme hakkındaki görüş farklılıkları için bkz. Udeh, c. II, s. 324 vd.

42 Trafik kurallarının İslam hukuku bağlamında kişiye yüklediği sorumluluk açısından bkz. Köse, Saffet, “Sosyal Bir Sorun Olarak Trafik. Kur'an ve Sünnet Bağlamında Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 15, s. 13-38.

Öte yandan İslam Hukukundaki “İtlaf”⁴³ Modern hukuktaki “Haksız Fiiil” teorisine tekabül eden en yakın teoridir. Öncelikle mala verilen zararları ifade eden itlaf zamanla daha geniş bir yorumla, ister mala isterse şahsa verilen tüm zararları içine alan bir tanıma kavuşmuştur⁴⁴.

1. Zarar

İslam hukukunda zararın kişiye veya eşyaya doğrudan ya da dolaylı verilmesi açısından farklı hükümleri mevcuttur. Literatürde failin doğrudan zarar vermesi “mübaşeret” olarak ifade edilir. Bu konuda Mecelle’nin ilgili maddesi mübaşerin kastı olmasa da verdiği zararı tazmin etmesi yönündedir⁴⁵. Buna karşılık doğrudan zarar vermek yerine zarara sebebiyet verenin bir kusuru olmadıkça kendisine tazmin gerekmeyeceği de ifade edilmiştir⁴⁶.

Fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde kasden (amden) veya kasdın aşılması (şibhu’l-amd) suretiyle işlenen adam öldürme ve müessir fiiller genellikle mübaşeret başlığı altında değerlendirilir⁴⁷. Mübaşereten işlenen fiil doğrudan fail tarafından gerçekleştirildiği için fail birinci derecede sorumludur. Failin doğacak zararda bir kasdı olmasa dahi sorumludur ve zararın tazmini bizzat kendisine aittir.

Meseleyi konumuz açısından tahlil edecek olursak trafik kazalarında aracı kullanan şahıs, aracı kumanda ettiği ve ne yöne gideceğini tayin ettiğinden dolayı, o araçla yapılacak herhangi bir zarardan da kendisinin sorumlu tutulması kaçınılmaz bir durumdur. Dolayısıyla araba kazasından doğan zarardan gerek hukuki olarak gerekse cezai olarak arabayı kullanan kişi sorumludur⁴⁸.

2. Hukuka Aykırılık ve Kusur

Hukuka aykırılık İslam hukukunda “teaddi” ve “i’tida” kelimeleri ile ifade edilmektedir. Bu ise zulüm, haksızlık anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle başkasının hakkına tecavüz içeren bir fiil, hukuka aykırılık olarak nitelendirilir⁴⁹. Kusur ise failin bir fiili başkasına zarar vereceğini bilerek ve isteyerek işlemesi veya fiili ile başkasına zarar vermeyi istememesine rağmen gerekli tedbirleri almaması halidir⁵⁰.

43 Malın hukuka aykırı olarak kısmen veya tamamen yok edilmesi. Bkz. Aydın, “İtlaf”, *DİA*, c. XXIII, s. 466-469

44 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. II, İstanbul 1991, s. 482.

45 Mecelle 92: “Mübaşir müteammid olmasa da zâmin olur”

46 Mecelle 93: “Mütesebbib müteammid olmadıkça zâmin olmaz.”

47 Kasani, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes’ud, *Bedaiü’s-sanai’ fi Tertibi’ş-şerai’*, Beyrut 1997, c. X, s. 233 vd.

48 Atalay, İbrahim, *İslam Borçlar ve Ceza Hukuku Açısından Trafik Kazalarından Doğan Sorumluluk*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Konya 2011, s. 48.

49 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. II, İstanbul 1991, s. 485-486

50 Ferec, Tefvik Hasan, *en-Nazariyyetü’l-Amme li’l-iltizam fi Mesadiri’l-iltizam*, Beyrut (ty), s. 370.

İslam hukukunda hukuka aykırılık ve kusur yakın anlamlar içermesine rağmen farklı değerlendirilmektedir. Özellikle doğrudan itlaf hallerinde kusur olmasa da hukuka aykırılık mevcutsa fail yaptığı zarardan mesuldür. Örneğin kendisinin zannederek başkasının malına zarar veren kişi buna örnek verilebilir⁵¹. Öte yandan gayr-i mümeyyiz küçüklerin veya akıl hastalarının verdikleri zararlardan velilerinin sorumlu tutulması da kusur ile hukuka aykırılığın farklı değerlendirildiğinin bir göstergesidir⁵². Zira akıl hastaları veya gayr-i mümeyyiz çocuklarda kusur bulunmayacağı aşikârdır. Ancak kusurun bulunmaması hukuka aykırılığın da bulunmayacağı anlamına gelmemektedir.

Bazı yazarların klasik kitaplardan örnekler getirerek doğrudan itlafta hukuka aykırılığın gerekli olmadığını savunmaları⁵³ dikkatle incelendiğinde zikredilen olaylarda hukuka aykırılığın değil, kusurun olmadığı anlaşılır. Örneğin uyuyan bir kişinin uyukulu bir şekilde başka birinin malının üzerine düşüp telef etmesi durumunda tazmin mecburiyetinin doğması, hukuka aykırılık olmadığı halde tazmin borcunun doğduğuna örnek değil, kusurun bulunmamasına rağmen tazmin borcunun doğduğunu gösteren bir örnektir⁵⁴.

Hukuka aykırılık ve kusur trafik kazaları açısından tahlil edildiğinde, trafik kurallarına riayet etmemek, mevcut kuralların ihlal edilmesi kusur olarak nitelendirilecektir. Ancak aracı kullanan şahsın değil de ölen veya yaralanan şahsın kusuru mevcut ise o zaman failin, yani aracı kullananın diyet sorumluluğu oluşacak mıdır? Başka bir ifade ile o durumda diyet nasıl belirlenecektir? Şüphesiz mağdurun kusurlu olduğu, failin ise kusurunun bulunmadığı durumlarda, faile bir tazmin borcu yüklenmeyecektir⁵⁵.

Öte yandan meydana gelen kazada kusurun yarı yarıya olduğu veya her iki tarafın da kusurunun bulunduğu durumlarda, hangi oranda kusur tespit edilirse söz konusu tazmin borcunun da ona göre düzenlenmesinin İslam hukukunun adalet prensibine daha uygun bir sonuca bizleri götüreceği muhakkaktır⁵⁶.

3. Hukuki ve Cezai Sorumluluk

İslam hukukunda gerek mala gerek ise cana verilen zararların tazminini ifade eden “Damanu’l-itlaf” hem haksız fiil sorumluluğu hem de cezai sorumluluğun içinde değerlendirilir. Söz konusu tazminat, canın tazmini (Damanu’n-nefs) ve

51 Mecelle md. 914: “Bir kimse kendi malı zannıyla diğerinin malını itlaf etse dâmin olur”.

52 Aydın, “İtlaf”, s. 467.

53 Atalay, s. 33. dp. 100.

54 Aydın, “İtlaf”, s. 467.

55 Gökmenoğlu, H. Tekin, “İslam Ceza Hukukunda Trafik Kazalarındaki Karşılıklı Kusur Oranının Diyete Tesiri”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. XXX, sy. 1, s. 98.

56 Gökmenoğlu, s. 99

malın tazmini (Damanu'l-mal) şeklinde iki kısma ayrılır⁵⁷. Trafik kazalarında da gerek mal gerekse can kayıpları vuku bulduğundan, kazayı yapan şahıs için her iki tazmin sorumluluğu da doğacaktır.

Trafik kazası sonucu malda meydana gelen zararda failin kusuru bulunmasa dahi, verilen zarar ile failin fiili arasında illiyet bağı kurulduğunda tazminle yükümlü olacaktır. Zira İslam hukukunda itlaf sorumluluğunda kusur olmasa da fail verdiği zararı tazminle yükümlüdür.

Ölümlü trafik kazaları ise cezai sorumluluk sahasına girmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi İslam hukukunda kasden öldürmelerde ceza kısas olup, kısas şartlarının tam sağlanamadığı durumda veya tarafların anlaşmaları sonucu söz konusu ceza diyete dönmektedir. Trafik kazalarında da şayet kasid varsa, başka bir ifade ile kazayı yapan şahıs kasden bir başkasının ölümüne sebep olmuşsa asl olan faile kısas cezasının uygulanmasıdır. Şüphesiz tarafların anlaşması durumunda ceza diyete dönecektir. Öte yandan çoğunlukla hataen veya kasda benzer (şibh-i amd) öldürmeleri içeren kazalarda ise esas olan mağdura diyet ödemektir.

Kazayı yapan failin ödemesi gereken diyetin cezai bir müeyyidesi olmakla birlikte, mağdurun hukukunu korumaya yönelik bir tazminat olarak değerlendirmek de mümkündür. Nitekim bazı durumlarda diyet borcunun failin yakınlarına veya hazineye ödettirilmesi, ayrıca cezai sorumluluğu ve eda ehliyeti olmayan kişilerin verdiği zararların da bu şekilde olması aynı gerekçeyle açıklanabilir⁵⁸.

Ölümlü sonuçlanmayan yaralanmalı veya bir uzvun kullanılamaz hale gelmesi ile sonuçlanan kazalarda, ödenecek diyet bedelinin İslam hukukunda “erş” veya “hükümet-i adl” olarak adlandırıldığını ifade etmiştik. Kaza sonucu meydana gelen maddi zarar dışında, mağdurun mahrum kaldığı kârın da tazmin edilebileceği konusunda görüşler mevcuttur. Nitekim İslam hukukçularından Mahmesani, yaralanan kişinin gerek tedavi masraflarının gerekse yaralandığı için iş gücü kaybından kaynaklanan nafakasını kazaya sebep olan kişinin tazmin etmekle yükümlü olacağını ifade etmiştir⁵⁹.

SONUÇ

İslam ceza hukukunda diyet, kasden öldürmelerde kısas cezasının şartlarının tam oluşmadığı durumlarda veya tarafların anlaşmaları sonucu ödenmesi gereken bir bedeldir. Söz konusu bedeli failin bizzat kendisinin ödeyeceği konusunda görüş

57 Akdan, Hamza “Daman”, *DİA*, c. VIII, s. 452.

58 Akdan, s. 453.

59 Atar, s. 69.

birliği mevcuttur. Öte yandan Eski Araplarda bulunmayan ve İslam'ın gelmesiyle uygulama alanı bulan hataen öldürmelerde diyet, İslam'dan sonra asıl ceza olarak uygulamada yerini almıştır. Söz konusu diyeti failin bizzat kendisi ödeyebileceği gibi, failin yakınları veya günümüz açısından değerlendirilecek olursa failin bağlı bulunduğu sigorta şirketinin ödeme sorumluluğunda olduğu söylenebilir.

İslam hukukunda diyet uygulaması incelendiğinde Hz. Peygamber döneminde diyet miktarlarının deve üzerinden belirlendiği görülmektedir. Buna göre müslüman bir erkeğin diyet miktarı 100 deve olarak belirlenmiştir. Genel kabul gören görüşe göre kadınların diyeti erkeklerin diyetinin yarısı olduğu ifade edilse de, konu ile ilgili ayeti referans alan ve farklı görüşte olan müellifler mevcuttur. Söz konusu müelliflere göre ayette kadın erkek ayırımına gidilmemesi, Hz. Peygamberin "Mü'min olan canın diyeti yüz devedir" hadisi ve konuyla ilgili uygulamaların çoğunun ahad haberle günümüze kadar ulaşmış olması, kadın ile erkeğin diyetinin eşit olduğu sonucuna götürür. Bu kanaat gerek Allah nezdinde yaratılmış her canın eşit oranda mukaddes oluşu, gerekse cezanın caydırıcılığı anlamında daha tutarlı bir görüş olarak kabul edilebilir.

Diyet miktarlarının 100 deve dışında, bulunulan yörenin mallarından da ödenebileceği görüşü Hz. Ömer tarafından dile getirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde mezhepler içerisinde bu görüşü benimseyen müellifler olmuştur. Günümüzde özellikle trafik kazaları sonucu hayatını kaybeden şahıslar için ödenecek diyet miktarının deve üzerinden değil de, para, altın veya bulunulan coğrafi bölgenin başka mallarından da ödeme yapılabileceği görüşü daha uygulanabilir bir kanaat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde meydana gelen trafik kazalarında İslam hukukuna göre kan bedeli diye ifade edilen diyet uygulamasında hangi tür malın esas alınacağı önemli hususlardan biridir. Zira esas alınacak mala göre değerler değişecektir. Diyet ödemesi devenin değeri üzerinden yapıldığında Hz. peygamber zamanındaki değeri mi (1000 Dinar=4250 gr. altın= 500.000 TL) yoksa bugünkü değeri mi (yaklaşık 13.000 TL) esas alınacağı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Şayet günümüz şartlarındaki deve değeri esas alınır ise ödenmesi gereken miktarın 1.300.000 TL'nin üzerinde olduğu görülür. Söz konusu miktarın gerek şahıslar gerekse sigorta şirketleri tarafından kolaylıkla karşılanamayacağı aşikârdır.

Karaman'a göre⁶⁰ gümüş, altın ve deve miktarlarının hesaplanıp ortalamasının alınması da mümkün olmakla birlikte; yalnızca altının da alınması mümkündür. Şayet diyet altın üzerinden hesaplanacak olursa, hataen öldürülen şahsın diyetinin

60 Karaman, *İslam Hukukunda Diyet Miktarı*, Özel Mülakat, 11.05.2016

500.000 TL civarında olduğu görülür. Öte yandan diyet ödemelerinde deve miktarında azaltmaya giden (40-50 deve veya 200-500 Mısır Cüneyhi) bazı yerel uygulamalar bulunmakla birlikte, çağdaş İslam hukukçularının bu konuda uygulamada yer bulacak bir meblağ üzerinde fikir birliğinde bulunmaları elzem gözükmektedir.

Son tahlilde trafik kazaları sonucu meydana gelen ölüm ve yaralanmalarda İslam hukukunun mağduru korumaya yönelik tesis ettiği diyet uygulamasının yeni bir bakış açısıyla günümüz şartlarında yorumlandığında, pratikte yer bulacak bir tedbir olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.